VERSLAG VAN DE NAJAARSEKSKURSIE NAAR TEXEL, 27/29 SEPTEMBER 1974

Ondanks de zeer slechte weersomstandigheden hadden zich vrijdagavond reeds 43 mensen in de kantine van het NIOZ-verblijfscentrum verzameld. Een ekskursie-opkomst welke, zeker voor de laatste jaren, als een rekord beschouwd kan worden.

De eerste avond werd in genoeglijk samenzijn doorgebracht onder het genot van de uitstekende koffie waar de beheerder, de heer De Porto, voor gezorgd had. Zaterdagochtend werd, hoewel dat oorspronkelijk de bedoeling was, afgezien van het splitsen van de deelnemers in twee groepen, één voor land- en zoetwatermollusken en één voor zeemollusken. Het aantal in terrestrische mollusken geïnteresseerden was daarvoor te gering.

Het eerste ekskursiedoel was het gebied van de Slufter, waar we in de regen aankwamen. Hier voegden zich de mensen bij ons die 's-ochtends met de boot waren gearriveerd.

De Slufter is een uitgestrekte vallei aan de Noordzeekust, doorsneden door diep het land binnendringende geulen. Tijdens hoogwater staat een groot gedeelte van de vlakte onder water, terwijl bij laagwater alles droogvalt, waarbij in de slenken wat water achterblijft. Het is natuurhistorisch een bizonder interessant gebied, malacologisch vooral door het tamelijk hoge percentage fossiele mollusken uit het Eemien (dat is het vorige interglaciaal - warme tijd - in het pleïstoceen = ijstijdvak) in het aanspoelsel. De aangespoelde mollusken worden vaak in grote schelpenbanken gekoncentreerd. Helaas was dat nu niet het geval, echter op de drooggevallen zandplaten lag genoeg om van aardige vondsten verzekerd te zijn, ware het niet dat de Weergoden daar een stokje voor staken. Terwijl bijna iedereen midden op de Slufter was, zorgde een enorme regenbui met hagel en windstoten ervoor, dat de animo dusdanig zakte dat velen toen aan de terugtocht begonnen, zonder veel gevonden te hebben. Helemaal tevergeefs was de tocht echter niet. Venerupis aurea senescens, gidsfossiel voor het Nederlandse Eemien, werd herhaalde malen gevonden, terwijl van Acanthocardia tuberculata een klep en enkele fragmenten werden aangetroffen. Mevr. Gerhardt vond een groot aantal verse losse kleppen van volwassen eksemplaren van Zirfaea crispata, waarbij opviel dat het voornamelijk linker-kleppen

- waren -

waren. Er waren slechts enkele rechter-kleppen wij. Een vaker gesignaleerd sorteringsverschijnsel dat hier op treffende wijze werd geïllustreerd. Buiten deze vondsten werden de volgende soorten nog waargenomen. (Meldingen van: M.I. Gerhardt, B. Land, T. Meijer, H. Raven): Mytilus edulis, Ostrea edule, Cardium edule, Venerupis pullastra, Petricola pholadiformis, Donax vittatus, Macoma balthica, Scrobicularia plana, Mactra cinerea atlantica, Spisula solida, Spisula subtruncata, Ensis minor, Ensis arcuatus, Ensis phaxoides, Mya arenaria, Polinices polianus, Buccinum undatum en Sepia officinalis. (Alles werd dood verzameld.)

Degenen die in terrestrische mollusken geïnteresseerd waren, hadden het iets gemakkelijker dan hun mariene kollega's. De Slufterdijk biedt een voor de waddeneilanden interessante landmolluskenfauna. Geholpen door het slechte weer was het hier in het duin uitstekend slakken vangen! In de regen werden de volgende soorten verzameld: (meldingen van: H. en J. Brouwer, T. Meijer, H. Raven en J. Rempe): Cochlicopa lubricella (dood), Pupilla muscorum (levend), Vallonia excentrica (levend), Arion spec. (juv.; levend), Nesovitrea hammonis (levend), Vitrina pellicuda (levend), Deroceras reticulatus (levend), Candidula gigaxii (levend), Monacha cantiana (levend), en Cepaea nemoralis (levend).

In het Café "De Slufter" werd het meegebrachte lunchpakket verorberd. Hier werd vanwege het uitermate slechte weer, besloten de middag door te brengen in het Texels Museum. Dit is een klein, bizonder aardig ingericht natuurhistorisch museum dat temidden van de Texelse Dennen staat. We bewonderden er o.a. enkele zeewateraquaria en een uitstalling van de van Texel bekende mollusken. Het museum is echter vooral bekend geworden door de zeehonden die in grote waterbassins achter het museumgebouw worden gehouden. Zieke en gewonde (aangespoelde) dieren worden hier zo goed mogelijk verzorgd. Tegen sluitingstijd werden de dieren gevoederd, hetgeen onder de aanwezige bezoekers nogal wat hilariteit veroorzaakte. Het is toch wel een belevenis 16 zeehonden over de rand van het bassin te zien hangen, halsreikend naar de vis die wordt aangedragen. Aardig was het, te zien dat enkele dieren zo hun eigen tafelmanieren hadden ontwikkeld die verschilden van die van de overige.

Uit het bos bij het museum meldt H. Raven de naaktslak Limax maximus.

Na het bezichtigen van de zeehonden gingen we weer naar het NIOZ, waar we na het avondeten twee voordrachten kregen van medewerkers van het Instituut, de heren Beukema en De Wilde. Beide spraken over onderzoek aan het Nonnetje, Macoma balthica.

De eerste spreker, de heer Beukema, ging in op de resultaten verkregen uit veldonderzoek gedaan op het Balgzand, het waddengebied tussen Den Helder en Wieringen dus. Daarbij bleek o.a. dat jonge Macoma balthica, waarvan het broed vnl. op het hoge slikken deel van het wad tot ontwikkeling komt, nog in het eerste levensjaar migreert naar lager gelegen delen van het wad, tot zelfs in de Noordzee toe.

De Wilde toonde aan de hand van laboratoriumproeven aan dat de migratie waarschijnlijk een gevolg is van temperatuursdaling. Bij ca 5°C. kropen nl. vooral de jonge, éénjarige eksemplaren uit de grond. Gebeurt dat op het wad, dan stellen zij zich daar bloot aan het getij, waardoor migratie naar lager gelegen delen verklaard kan worden.

Door telling van de "jaarringen" op de schelp van Macoma in bodemmonsters die genomen zijn voor de Noordzeekust van Terschelling bleek dat de jaarringen uit de strengere winters van 1962/1963, 1967/1968 en 1972/1973 hier het sterkst vertegenwoordigd waren. Monsters uit de Waddenzee geven echter een totaal andere verhouding. Goed vertegenwoordigde jaargroepen in de Waddenzee, komen dus niet overeen met die uit de Noordzee. Dit kan nu dus verklaard worden doordat in de strengere winters meer éénjarige dieren van hun oorspron-

kelijke plaats naar dieper water migreren dan in zachte winters. De laboratorium-proeven resulteerden nog in een ander gegeven, nl. dat boven 15°C. de dieren steeds inactiever worden. Stijgt de temperatuur verder, dan treedt zelfs een groeistop op. Dit veroorzaakt de zgn. jaarring in de schelp. Op het wad begint deze groeistop ongeveer in juli als de temperatuur deze hoogte bereikt. Gedurende enige maanden is er dan geen groei, er is zelfs sprake van een aanzienlijke gewichtsafname. Houdt men de temperatuur in het lab. onder deze hoogte dan komt er geen groeistop en ontstaat er dus ook geen jaarring.

In de pauze tussen beide voordrachten zorgde de heer De Porto voor koffie. Na afloop van de lezing van de heer De Wilde werd nog de NIOZ-film "Deposit feeding" vertoond. Een zeer interessante film over enkele wadorganismen die een ingegraven levenswijze leiden en leven van het voedsel dat zich in het zand en het slib bevindt. In de film werd met goede opnamen een beeld gegeven van de voedingsgewoonten van het Slijkgarnaaltje, de Zandworm, de Wadpier, het wadslakje (Peringia ulvae) en het Nonnetje (Macoma balthica).

Na afloop bedankte John Bos de heren Beukema en De Wilde voor de boeiende avond, waarbij hij hun namens de deelnemers een kleinigheid aanbood. Ook de heer De Porto, die ons met zijn goede zorgen omringde, vergat hij daarbij niet.

Zondagochtend gingen we naar het brakwatergebied "De Bol". Alvorens daar te arriveren kregen twee auto's met bandenpech te kampen. Gelukkig was het weer beter dan dat van zaterdag.

In de dijk bij de Bol zit een sluis waardoor diverse wateren met verschillend zoutgehalte op de Waddenzee uitwateren. Malacologisch is het gebied bekend door het binnendijks voorkomen van Rissoa membranacea, Littorina saxatilis saxatilis en Cardium glaucum. Tevens werden Phytia myosotis myosotis en P. myosotis denticulata er in het verleden aangetroffen. Op twee plaatsen werd met behulp van schepnet en tomadozeef een bodemmonster getrokken. Op de kaartjes zijn deze plaatsen aangegeven met resp. nr. 1 en 2. Monster nr. 1 werd genomen in een kleiige modderbodem op ± 1.50 m. diepte. Hierin zaten de volgende mollusken: (opgave: T. Meijer): Littorina littorea (dood), Littorina saxatilis saxatilis (dood), Rissoa membranacea (dood), Peringia ulvae (levend), Hydrobia stagnorum (levend), Potamopyrgus jenkinsi (dood), Discus rotundatus (dood), Mytilus edulis (dood), Cardium edule (levend), Macoma balthica (dood), Mya arenaria (dood).

Monster nr. 2 werd genomen in een zandbodem op ± 0.30 m. diepte. Dit leverde het volgende op: (opgave: T. Meijer en H. Raven): Littorina littorea (dood), Peringia ulvae (levend), Hydrobia stagnorum (levend), Potamopyrgus jenkinsi (dood), Discus rotundatus (dood), Oxychilus cellarius (dood), Zonitoides nitidus (dood), Limax spec. (1 schildje), Mytilus edulis (dood), Cardium edule (dood), Cardium glaucum (dood), Mysella bidentata (dood), Macoma balthica (dood), Abra tenuis (dood), Barnea candida (dood) en Mya arenaria (dood).

Op het dijkje tussen beide monsterpunten werden enkele landmollusken verzameld tussen het gras, onder planken, stenen etc. (opgave: H. en J. Brouwer, J. Rempe): Pupilla muscorum, Vallonia excentrica, Discus rotundatus en Oxychilus cellarius, alles levend.

In een aanspoelsellijntje op het dijkje bij punt nr. 3 vonden we het volgende: (opgave: T. Meijer, H. Raven en J. Rempe): Peringia ulvae (dood), Phytia myosotis myosotis (dood), Cochlicopa lubricella (levend), Pupilla muscorum (levend), Discus rotundatus (levend), Oxychilus cellarius (dood), Cepaea nemoralis (levend) en Helix aspersa (levend).

Aangezien het gebied een natuurreservaat is, konden we niet alles vrij betreden, waardoor het niet mogelijk was alle plaatsen te bemonsteren die we graag gewild hadden.

Terwijl enkele mensen zich met het binnenwater bezig hielden, had de grootste groep gekozen voor de waddenkant van de dijk (punt nr. 4). Daar

meldde H. Raven het volgende van: Mytilus edulis (levend), Cardium edule (levend), Macoma balthica (dood), Littorina obtusata littoralis (levend), Littorina littorea (levend), Littorina saxatilis rudis (levend), Crepidula fornicata (levend).

Het middageten werd genuttigd in het café "Het Pakhuis" bij het haventje van Oudeschild. Op de vissersschepen werd daar nog een losse klep van Gari fervensis gevonden. Op de dijk werd naar Stompe Alikruiken, Littorina obtusata littoralis gezocht, en de familie Van Laar nam voor thuis een maaltje Mytilus edulis mee.

Na de lunch was de ekskursie afgelopen. Enkele deelnemers zijn daarna nog naar de Mokbaai gegaan waar de vloed juist begon. Men verzamelde daar de volgende soorten (punt nr. 5) (opgave: B. Land, T. Meijer, H. Raven en J. Rempe): Littorina littorea (levend), Littorina obtusata littoralis (levend), Crepidula fornicata (dood), Mytilus edulis (levend), Cardium edule (dood), Donax vittatus (dood), Macoma balthica (dood), Scrobicularia plana (dood), Abra tenuis (dood) en Mya arenaria (dood). Een bodemmonster genomen door T. Meijer op dezelfde plaats met behulp van de tomadozeef leverde op: Littorina littorea (dood), L. obtusata littoralis (dood), L. saxatilis saxatilis (dood), Peringia ulvae (levend), Rissoa membranacea (dood), Lacuna vincta (dood), Retusa alba (dood), Mytilus edulis (dood), Cardium edule (dood), Mysella bidentata (levend), Spisula subtruncata (dood), Donax vittatus, Macoma balthica (levend), Abra tenuis (dood), Scrobivularia plana (dood) en Mya arenaria (dood).

In de sloot langs de weg bij punt 6 nam T. Meijer een zeefmonster. Hierin werden Hydrobia stagnorum en Potamopyrgus jenkinsi beide levend aangetroffen. H. Raven meldde van deze plaats Copaea nemoralis.

Geheel alleen achtergebleven besloot de ekskursiekommissie op de valreep nog even een blik te werpen in de binnendijkse zoute plasjes "De Petten" (natuurreservaat). Deze bleken een interessante fauna te herbergen (punt nr. 7). Enkele zeefmonsters bevatten de volgende mollusken (opgave:T. Meijer): Littorina saxatilis saxatilis (levend), Hydrobia stagnorum (levend), Peringia ulvae (levend), Rissoa membranacea (dood), Retusa alba (dood), Planorbis planorbis (dood), Pupilla muscorum (dood), Vertigo pygmaea (dood), Cardium edule (dood), Mytilus edulis (dood), Abra tenuis (levend). Opvallend is dat vele Hydrobia stagnorum groeistoornisverschijnselen vertonen. Scheefgegroeide huisjes komen regelmatig voor, evenals huisjes waarbij de winding (soms tijdelijk) loslaat van de voorgaande. Ik vermoed dat dit het gevolg is van een wisselend zoutgehalte. De plasjes zijn erg ondiep en bij elke flinke regenbui zal het zoutgehalte een daling ondergaan. Enkele van deze vergroeiingen heb ik hierbij afgebeeld.

Na het bemonsteren van deze plasjes keerde ook Uw ekskursiekommissie huiswaarts.

Terugblikkend kunnen we, ondanks het slechte weer en tamelijk weinig (bijzondere) vondsten, toch wel zeggen een geslaagde ekskursie te hebben gehad. Daarvoor gaat onze dank uit naar het NIOZ dat ons heeft willen ontvangen en naar haar medewerkers de heren Beukema, De Porto en De Wilde. En dan vergeten we natuurlijk niet de deelnemers die on zo grote getale waren gekomen: L. Aarts, J. Bos, Fam. Brouwer (3 pers.), M. Eygenstein, M.I. Gerhardt, F. de Graaf, K. Hoogerwerf, Fam. Huneker (2 pers.), Fam De Jong (2 pers.), Fam. Van Laar (3 pers.), A.W. Lacourt, Fam. Land (2 pers.), T. Meijer, Fam. Nieuwenhuis (2 pers.), T. Piersma, W. Prud'homme van Reine, H. Raven, J. Rempe, Fam. Reudink (2 pers.), Fam. De Rooy (4 pers.), W. Schothorst, G. Spaink, W. Taekema, J. Vredebragt, Fam. Van Woerkom (2 pers.), G. Wolthuizen. De heer M.J. van der Wal was vrijdagavond aanwezig.

Namens de ekskursiekommissie,

Tom Meijer.